INTERPRETÁCIA AKO KONŠTITUENT ČLOVEKA,
KOMUNIKÁCIE A POROZUMENIA¹

JURAJ DOLNÍK

Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK, Bratislava

DOLNÍK, Juraj: Interpretation as a Constituent of Human, Communication and Understanding. *Journal of Linguistics*, 2013, Vol. 64, No 2, pp. 93 – 108. (Bratislava)

Abstract: This paper is intended to be an introduction to the elucidation of the mutual understanding on the basis of the concept interpretation. The author raises the question about how is it possible to understand each other in spite of the fact that the mental world is immediately inaccessible. He argues that the possibility of the mutual understanding is an anthropological constant: the human being is set for understanding as a result of the evolutionary mature of his interpretational ability. The major part of the text is an attempt at explanation of the role of interpretation in the process of shaping of the subject. It is argued that the germ of the subjectivity is the instinct for self-preservation which determines the fundamental relation of the human to the world: the world is seen through the lens of egocentrism. Showing that the possibility of the mutual understanding of egocentric subjects is a deceptive paradox helps us comprehend the anthropological foundation of this phenomenon. The final part of the text outlines the problem of the mutual understanding in the real interactional conditions and focuses the attention on three fundamental factors: ego, language, egoism.

Key words: interpretation, understanding, self-preservation, subjectivity, subjection, ego, egocentrism, language.

0. ÚVOD

Táto štúdia je príspevkom k pochopeniu človeka, ľudskej komunikácie a porozumenia inému človeku z pozície určenej pojmom interpretácia. Výklad ozrejmuje, že človek sa zrodil ako hermeneutická bytosť, ktorého biologická, antropologická, sociálna aj individuálna existencia je podmienená aplikáciou interpretačnej kompetencie. Jeho imanentnou vlastnosťou je interpretačná potreba, prejavujúca sa troj-smernou orientáciou: zameranosťou na vonkajší svet (vrátane druhových príslušníkov), na seba (autointerpretácia) a na seba zo stanoviska interpretačnej kompetencie iných (heterointerpretácia). Evolúcia navodila interpretačnú príťažlivosť ako gravi-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA 1/0332/11 Diskurzívna analýza: porozumenie.

tačnú silu novej kvality: jednotlivec je priťahovaný touto silou iných (vonkajšieho sveta vôbec) a priťahuje svojou silou iných, čo zodpovedá jeho potrebe byť interpretovaný inými, aj seba samého. Sebainterpretáciou (autointerpretáciou) sa konštituuje jeho ego ako prizma, cez ktorú nazerá na svet, a stabilizuje sa jeho egocentrizmus, podporovaný potrebou byť interpretovaný a uznávaný inými (heteroakceptácia). Do komunikácie, ktorá sa vysvetľuje z interpretačnej príťažlivosti a interpretačnej neistoty a limitovanosti subjektu, vstupujú egocentricky založené subjekty, a teda ich zameranosť na porozumenie iným je poznačená perspektívou ich ega. Ťažiskom osvetľovania problematiky porozumenia iným, teda ich rekonštrukčnej interpretácie, sú otázky, ako sa dá eliminovať vlastný egocentrizmus a vniknúť do ega komunikačného partnera, a aké problémy vnáša do porozumenia iným jazyk ako interakčné médium.

1. SUBJEKTIVIZÁCIA – SUBJEKTIVÁCIA – EGOIZÁCIA

Objavením sa protočloveka ako produktu hominizácie fázy evolúcie sa navodil vzťah subjekt – objekt: narušil sa stav absolútneho splynutia predhumánnej bytosti s prírodou. Ako sa stala táto bytosť (proto)človekom a nadobudla status subjektu? Z môjho pohľadu fundamentálnymi oporami odpovede na túto otázku sú dva pojmy, ktoré sú vyjadrené výrazmi interpretácia a subjektivácia. V pomere k výrazu interpretácia používanie výrazu subjektivácia je obmedzenejšie, a tak sa pri ňom na krátko pristavme. Jedným zo základných termínov syntaxe a logiky je predikácia. Predikácia je prisudzovanie príznaku subjektu, čiže istý výraz označujúci istý príznak týmto aktom nadobúda status predikátu. Tento status nadobúda teda tým, že sa dostáva do štruktúrnej pozície, ktorá je vytvorená vzťahom k subjektu, takže subjekt je jej existenčnou podmienkou (subjektová pozícia je zase vytvorená vzťahom k predikátu, ktorý teda podmieňuje jej existenciu). Z protichodného pohľadu sa objavuje subjektivácia – priradovanie substancie predikátu, t. j. istý výraz označujúci istú substanciu nadobúda status subjektu. Subjektivácia teda spočíva v tom, že sa výraz označujúci substanciu dostáva do štruktúrnej pozície, ktorá je v „moci“ predikátu (predikát ju vytvára). Z hľadiska sledovanej témy je relevantné práve to, že subjekt je konštituovaný „mocou“ predikátu, že je podriadený tejto „moci“. Výraz, ktorý sa dosadzuje do subjektovej pozície, „sa podriaduje“ tejto „moci“ (valenčnej sile slovesa v predikátovej pozícii) tým, že „prijíma“ gramatický pád a tematickú rolu, ktoré vychádzajú z „vôle“ slovesa v tejto pozícii. Výrazmi v úvodzovkách – „moc“, „vôľa“, „prijímať“, „podriaďovať sa“ – naznačujem, že tento logicko-gramatický jav je analógiou fundamentálneho segmentu nášho sociálneho sveta. Vo vzťahu k tomu to svetu výraz subjektivácia vo foucaultovskom zmysle označuje proces podriaďovania (podmaňovania) mocou a súčasne proces nadobúdania statusu subjektu. Formovanie subjektu sa spája s mocou, moc je existenčná podmienka subjektu. Americ-

ká filozofka Judith Butler (2001, s. 18) k tomu dodáva: „Moc pôsobí na subjekt prinajmenšom dvojako: po prvé ako to, čo umožňuje existenciu subjektu, ako podmienka jeho možnosti a príležitosti jeho formovania, a po druhé ako to, čo subjekt prijíma a čo sa opakuje vo „vlastnom“ konaní subjektu.“ Prijímanie moci subjektom znamená, že moc nadobúda psychickú formu, ktorá je konštituentom identity subjektu. Opakovanie moci vo „vlastnom“ konaní subjektu znamená jej stabilizáciu, a teda aj reprodukciu samotného subjektu.

A teraz sa vráťme k otázke, ako sa stala predhumánna bytosť (proto)človekom a nadobudla status subjektu. V knihe o sile jazyka (Dolník, 2012) sa podáva výklad subjektivizácie predhumánnej bytosti, čiže premeny tejto bytosti na (proto)človeka a navodenia vzťahu objekt (príroda) – subjekt, ktorý je založený na téze, že zrod človeka je zrodom hermeneutickej bytosti. Hominizácia bola procesom, ktorý vyústil do stavu, že sa konštituovala bytosť, ktorá bola síce naďalej súčasťou prírody, ale už z nej „vyčnievala“, a to tým, že sa dokázala od prírody odpútať tak, že ju mohla vnímať oddelene od seba, a tak sa vytvorila hermeneutická protosituácia – situácia evolučne prvotnej interpretácie sveta. V evolučnom procese nadobudla humanizujúca sa bytosť dispozíciu na vnímanie interpretačnej „ponuky“ prírody, hermeneutickú kompetenciu späť s jazykovou heuristickou kompetenciou, t. j. so schopnosťou objavovať jazyk prírody a rozumieť mu. Tento výklad môžeme teraz obohatiť tým, že doň vnesieme pojem subjektivácia. To znamená, že sa v ňom stretávajú pojmy subjektivizácia a subjektivácia. Obsahom prvého pojmu je premena predhumánnej bytosti na (proto)človeka, a teda navodenie vzťahu objekt (príroda) – subjekt (hermeneutická bytosť), druhým pojmom sa zachytáva, že táto premena prebiehala ako vytváranie, formovanie subjektu podriadovaním mocou prírody. V tomto prípade mocou prírody je jej interpretačný potenciál (interpretačná „ponuka“). Evolúciou príroda vytvárala bytosť podriadovanú touto mocou a tým formovanú ako subjekt. Metaforicky vyjadrené, príroda tu prejavila svoj potenciálny egocentrizmus: vytvorila bytosť s dispozíciou na realizáciu tejto potenciálnosti. Bola to bytosť so schopnosťou interpretovať jej jazyk. V evolučnom dozrievaní humanizujúca sa bytosť nadobúdala interpretačnú dispozíciu, a teda bola podriadovaná mocou identifikovanou ako interpretačný potenciál prírody a tak formovaná ako subjekt. Subjektivácia humanizujúcej sa bytosti mocou prírody – jej interpretačným potenciálom – znamenala splnenie predpokladu na to, aby sa mohol realizovať potenciálny egocentrizmus prírody. Lapidárne povedané, príroda vytvárala bytosť nastavenú, orientovanú na to, aby spoznávala jej potenciálny jazyk a rozumela mu. Touto nastavenosťou, orientovanosťou je podriadená prírode a formovaná ako subjekt.

Čo má vyjadriť metafora „(potenciálny) egocentrizmus prírody“? Imanentnou vlastnosťou prírody je, že v nej pôsobia príťažlivé sily, fyzikálne aj biologické. Výraznou fyzikálnou príťažlivou silou je zemská príťažlivosť, v biologickej zložke prírody pôsobí konzumačná sila (X-a priťahuje Y ako potrava, ktorá zabezpečuje jeho existenciu), príťažlivá sila späť s rozmnožovaním (X-a priťahuje Y ako objekt spo-

jený s rozmnožovaním) aj príťažlivá sila vodcu. Keďže ide o imanentnú vlastnosť prírody, príťažlivosť je konštanta v jej histórii. V procese hominizácie sa vytvárali podmienky na navodenie príťažlivosti novej kvality – interpretačnej príťažlivosti. Na rodiaceho sa človeka pôsobila jednak zemská príťažlivosť (a iné konštantné príťažlivé sily) a jednak ho príťahovali interpretačné možnosti prírody vrátane seba samého ako jej súčasti. Prostredníctvom interpretujúcej bytosti sa vyjavila orientácia fundamentálnej sily pôsobiacej v prírode: od zdroja príťažlivosti k príťahovanému. Táto bytosť prežívala a postupne si aj uvedomovala, že ona sama je zdrojom príťažlivosti (zovšeobecnene: príťahuje na seba pozornosť), čiže je egocentricky založená. Objavila svoj egocentrizmus založený v príťažlivých silách pôsobiacich v prírode, ktoré sa po tomto objave ukazujú ako egocentrizmus prírody. Egocentrizmus je teda prirodzená (prírodou daná) základná orientácia (perspektivizácia) v percepčnej štrukturácii sveta: v centre je ja, ktoré príťahuje, čo je mimo neho.

Vráťme sa k subjektu ako produktu subjektivácie, aby sa nám v tomto rámci vynorilo ego. Ak sa subjekt formoval interpretačným potenciálom prírody ako jej mocou, je zrejmé, že toto formovanie spočíva v nadobúdaní a kultivovaní interpretačnej kompetencie späté s jazykovou heuristickou kompetenciou, teda v kumulovaní významov umožňujúcich rozumieť prírode. Keď sa v evolúcii objavila bytosť, ktorá začala rozumieť prírode a bola neustále príťahovaná jazykom prírody, a tak mu podriadovaná, na dejinnej scéne človeka sa zjavil subjekt. Ako súčasť prírody aj človek sa vyznačuje interpretačným potenciálom, takže subjekt sa formoval aj svojimi reakciami na tento potenciál. Subjekt sa vytváral aj podriadovaním mocou seba samého – príťažlivosťou interpretačného potenciálu seba samého, teda realizáciou možnosti rozumieť sám sebe. Ešte raz si dajme do vzťahov základné pojmy: Subjektivizácia je rámcový pojem, ktorý sa vzťahuje na (evolučnú) hermeneutizáciu predhumánnej bytosti, ktorou sa táto bytosť vydělila z prírody, čím sa navodil vzťah objekt (príroda) – subjekt (človek s interpretačným vzťahom k prírode). Ak chceme zostať len pri nešpecifikovanom označení hermeneutizácie a navodení tohto vzťahu, vystačíme s termínom subjektivizácia. Na špecifikáciu tohto javu posluží pojem subjektivácia, ktorým sa vystihuje, že hermeneutizácia predhumánnej bytosti prebiehala ako jej evolučné zrenie, vyúsťujúce do stavu evolučnej vyspelosti ako podmienky objavenia interpretačného potenciálu prírody, a teda do stavu, že začala pôsobiť príťažlivá sila tohto potenciálu – moc prírody –, ktorou bola evolučne nová bytosť podriadovaná a formovaná ako subjekt. „Podriadovaná“ znamená, že táto bytosť sa vytvárala ako existenčne závislá od prírody so zreteľom na túto jej moc (musela sa dostať do zajatia tejto moci ako bytosť na vývojovom stupni nad zvieratami), a „formovaná ako subjekt“ zahŕňa, že v tejto podriadenosti – reagovaniami na interpretačný potenciál prírody – sa stvárňovala ako objaviteľka a nositeľka významov, regulovaná interpretačnou „ponukou“ prírody a nadobúdanou interpretačnou dispozíciou. Súčasťou formovania subjektu je jeho nastavovanie na vnímanie sveta z egocentrickej perspektívy, čiže z perspektívy seba ako zdroja príťažlivosti, teda ako centra,

východiska štruktúracie sveta. Egocentrizmus korení v príťažlivosti ako imanentnej vlastnosti prírody – jej evolučnou ozvenou je egocentrická založenosť subjektu. Objavil sa pri interpretácii seba ako zdroja príťažlivosti, ako stredobodu.

Sebainterpretácia sa však neobmedzila na objavenie egocentrizmu. Sebainterpretácia ako reakcia na interpretačný potenciál seba samého (ako na moc seba samého) znamená egoizáciu subjektu, t. j. konštituovanie jeho ega. Komponentom subjektívácie je egoizácia, ktorou sa subjekt stáva zrozumiteľným sám sebe, čo znamená, že subjekt dokáže dať zmysel svojim reakciám (alebo aj spochybníť ich zmysel), obsahom svojho vnútorného sveta, svojim danostiam aj získaným vlastnostiam, aj hodnotiť seba z viacerých zreteľov. V nadväznosti na citovanú J. Butlerovú, ktorá zdôrazňuje, že subjektíváciou sa individua stávajú zrozumiteľnými, môžeme povedať, že sa pritom prejavuje jej egoizačný aspekt. Sebauvedomovací proces, ktorým sa v rámci subjektívácie navodzuje vzťah objekt – subjekt (ľudská bytosť vzniká uvedomovaním si, že síce patrí k prírode, ale súčasne je z nej vyčlenený), je nasmerovaný na rozumenie seba ako objektu, ktorého fundamentálny prirodzený (prírodou daný) zmysel spočíva v zachovaní svojej existencie. Tento zmysel je „vpísaný“ do fundamentu prírody (porov. s výkladom vplyvného teoretického biológa Richarda Dawkinsa, 1978, o osobitej molekule, ktorá sa objavila pred 3 – 4 miliardami rokov s povahou replikátora, teda so schopnosťou produkovať kópie seba samého; boli to predchodcovia génov, ktorým R. Dawkins prisúdil vlastnosť „egoizmus“, lebo motivácia ich existencie spočíva v replikácii, v zachovávaní vlastnej existencie; život človeka je teda v službách „egoistického“ génu). Rozumieť seba v tomto rámci znamená, že subjekt dokáže dať zmysel svojim danostiam, vlastnostiam a elementom svojho vnútorného sveta so zreteľom na zachovanie vlastnej existencie. Egoizácia je založená na nadobúdaní a využívaní schopnosti reagovať na interpretačný potenciál seba samého v duchu zákona sebazáchovy. Prostredníctvom tejto schopnosti sa konštituuje ego, čím sa subjekt dotvára ako bytosť, ktorá rozumie seba so zreteľom na sebazáchovu.

2. DEFINÍCIA EGA

Konštituovanie ega sa teda týka sebainterpretačnej stránky formovania subjektu. Keďže interpretáciou dávame niečomu zmysel, prisudzujeme mu význam, obsahom pojmu ego sú významy navodené sebainterpretáciou (význam a zmysel sú tu ekvivalenty). K epistemickej interpretácii, zameranej na otázku, ako mám tomu rozumieť, sa pridružuje axiologická interpretácia, ktorou sa niečo hodnotí a dospieva sa k hodnotám, takže do jadra pojmu ego popri významoch patria hodnotenia a hodnoty. Na pozadí doterajšieho výkladu pojem ego sa dá vymedziť takto: ego je dynamický komplex koherentných významov, hodnotení a hodnôt navodených sebainterpretáciami ako prostriedkom sebazáchovy. Pred komentovaním tejto definície sa

žiada upriamiť pozornosť na to, že toto vymedzenie zodpovedá intuitívnemu chápaniu ega, ktoré dávame najavo jazykovými reakciami, ako napríklad: *Každý je citlivý na svoje ego, Dotkla sa jeho ega, Ozvalo sa jeho ego* a pod. Čo znamená pre nás citlivosť na ego? Citlivosť na to, čo prežívame ako autonómiu našej jedinečnosti, na ochranu ktorej sme nastavení. Ak sa niekto dotkne ega, ohrozuje ju. Naše ego sa ozýva, keď reagujeme z podnetu našej autonómnej jedinečnosti. Korešpondencia definície ega s jeho intuitívnym chápaním sa vyjaví pri výkladovom rozvíjaní definície.

Aké významy zahŕňa ego? Významy vzchádzajúce z integračnosti sebainterpretácií. Hutne vyjadrené, ide o integrované významy. Sebainterpretácia zahŕňa interpretáciu toho, čo sa objavuje v našom vnútornom svete (pocity, city, dojmy, predstavy, myšlienky a pod.), ako aj naše správania a konania a prebieha v duchu odpovedania na otázku, aký je zmysel týchto entít, a ten sa vyjaví ich integráciou do celku, ktorému subjekt rozumie. Ide o subjektívny zmysel, zmysel, ktorý subjekt dáva niečomu na základe toho, že toto niečo je v zrozumiteľnom vzťahu k jeho vnútornému svetu. Na ilustráciu si predstavme, že v mojom vnútornom svete sa objavil dojem, ktorý jazykovo vyjadrím výpoveďou: *Mám dojem, že sused sa na mňa hnevá*. Otázka z pozície ega znie, o čom vypovedá tento dojem, teda ako mu rozumiem. To, že mu rozumiem, vyplýva z jeho integrovanosti do komplexu (celku) významov spätých s mojimi zážitkami, emóciami, skúsenosťami, racionálnymi aktivitami, motiváciami (potrebami, záujmami, želaniami, ideálmi a pod.) aj hodnoteniami a hodnotami, ktoré sa týkajú susedskej koexistencie s danou osobou na pozadí predstavy, presvedčenia a postojov vzťahujúcich sa na susedské spolunažívanie a koexistenciu sociálne blízkych osôb vôbec. Nadobúda zmysel tým, že je v zrozumiteľnom vzťahu s týmto komplexom významov. Kohéziou sa rozumie súdržnosť významov, ktorá je určená ich ustálenosťou, a teda faktorom čas (významy späté so spomínanými momentmi v mojom vnútornom svete sa časom ustálili, čiže sa stabilizovali ako istý komplex, celok), kým koherencia sa týka pomeru medzi významami, t. j. toho, či sú významy v súlade, dopĺňajú sa, protirečia si, vzájomne sa predpokladajú a pod. Interpretácia spojenia „koherentné významy“, ktoré je zahrnuté do definície ega, teda predpokladá vnímať koherentnosť významov v rámci ich kohézie. Časom navodená a potvrdzovaná súdržnosť významov (kohézia), ktorá pripúšťa variabilný pomer medzi nimi (koherencia), je interpretačným základom toho, čo sa objavuje v našom vnútornom svete, pričom variabilita pomeru – koherencia – vytvára priestor na premenlivé interpretácie istého momentu nášho vnútorného sveta. V korelácii s premenlivosťou istej životnej situácie (inak: v závislosti od kontextu, do ktorého som včlenený) sa môže meniť interpretácia tohto momentu; napríklad môjmu dojmú, že sa sused na mňa hnevá, v istej situácii (v istom kontexte) dávam zmysel „znepokojujúci moment v mojom aktuálnom živote v súlade s významami momentov spätých s prežívaním a racionálnym vnímaním susedského vzťahu“, ale v inej situácii (v inom kontexte) ho interpretujem protichodne: „upokojujúci moment v mojom aktuálnom živote v protiklade s významami momentov...“. Spojením „komplex kohe-

rentných významov“ v definícii ega sa teda vyjadruje, že ide o diferencované vzťahy medzi významami, ktoré vytvárajú integrovaný komplex (celok) tým, že sa časom ustálili, reprodukovujú sa a subjekt ich prežíva ako súčasť svojej identity. Tento komplex, samozrejme, nie je nemenný a to sa v definícii dáva najavo prívlastkom dynamický (porov. ďalej).

Ego nie je konštituované len integračnými významami, vyplývajúcimi z odpovedí na otázku, ako rozumie subjekt tomu, čo sa objavuje v jeho vnútornom svete, ale aj axiologickou sebaiinterpretáciou. Táto sebaiinterpretácia zahŕňa jednak hodnotenie prvkov tohto sveta, jednak hodnotenie vlastných duševných a fyzických vlastností (daností), ako aj interpretáciu toho, čo je „vo mne“ a je „súčasťou mňa“ ako hodnoty. Ide o emocionálne aj intelektuálne hodnotenie. Už ilustračný príklad naznačil uplatnenie hodnotenia „znepokojujúci moment v mojom aktuálnom živote...“, ktorý hodnotím ako nie dobrý. Keďže v základe hodnotenia a hodnôt je motivačný svet subjektu, t. j. jeho potreby, záujmy, predstavy, želania, túžby, ideály a pod., axiologická sebaiinterpretácia je určená kvalitou týchto motivačných prvkov, ktorá je zasa determinovaná tým, ako absorbuje subjekt vnútorné aj vonkajšie podnety, ako sa vyrovnáva s tým, čo je v ňom prirodzené (dané prírodou) a čo mu vtlača daná kultúra, a teda tým, ako je profilovaná jeho jedinečnosť. Kvalita prvkov motivačného sveta subjektu určuje, čo je v ňom a na ňom pre neho samého dobré, alebo zlé, čo je hodnotou a v akej pozícii je daná hodnota v jeho hodnotovej štruktúre. K axiologickej stránke ega patrí aj hodnotiaci a hodnotová interpretácia miesta subjektu v sociálnej štruktúre, a to aj so zreteľom na to, v ktorej životnej fáze sa nachádza, v akom sociálnom prostredí žije, ako aj na jeho morálne väzby.

V práci o egolinguistike (Dolník, 2012, s. 295 – 311) sebaiinterpretácia je štruktúrovaná tak, že jej komponentmi sú (1) ozmysľovanie obsahov vlastných reakcií na vonkajšie aj vnútorné podnety, (2) sebaopínanie, ktoré zahŕňa (a) sebavnímanie a (b) vedomie seba. Tento opis sa tu modifikuje tak, že všetky tieto komponenty sú súčasťou sebaobrazu subjektu. V súlade s výkladom vyššie konštituentmi sebaobrazu sú integračné významy (zodpovedajú komponentu (1)) a hodnotenia a hodnoty týkajúce sa prvkov vnútorného sveta subjektu aj jeho fyzických a duševných vlastností (a), ako aj jeho miesta v sociálnej štruktúre (b). Do tohto sebaobrazu sa premieňajú reakcie na otázky: 1. Čo znamenajú pre mňa obsahové prvky môjho vnútorného sveta so zreteľom na to, čo prežívam alebo si aj uvedomujem ako svoju interpretačnú bázu (vrátane jej limitu)? 2. Aký je môj svet hodnotení a hodnôt vo vzťahu k tejto báze, k mojim vlastnostiam a k môjmu miestu v sociálnom systéme? Ego je sebaobraz subjektu, ktorý vypovedá o tom, ako prežíva alebo si aj uvedomuje, čo znamenajú pre neho prvky, ktoré sa objavujú v jeho vnútornom svete, a ako sa mu javia tieto prvky, ako aj vlastnosti seba samého i jeho miesto v sociálnej štruktúre z hľadiska jeho motivačného sveta.

V definícii ega sa hovorí o sebaiinterpretácii ako prostriedku sebazáchovy. V pozadí je téza, že zrod človeka je zrodom hermeneutickej bytosti, z čoho vyplýva, že aj

zachovanie tejto bytosti je podmienené reprodukciou nadobudnutej interpretačnej kompetencie. Keďže zdroj hermeneutickej bytosti je výsledkom subjektivizácie (procesu navodzovania stavu vyhranenej opozície subjekt – objekt), v prvom rade ide o sebazáchovu (antropologického) subjektu (obširny výklad sa podáva v práci Dolník, 2012). Sebainterpretáciu spájame s egoizáciou, takže zachovanie ega je podmienené reprodukciou sebainterpretačnej kompetencie. Analogicky s pudom sebazáchovy človeka ako živej bytosti pôsobí sila potreby zachovania ega. Táto potreba je fundamentálnym komponentom egomotivácie. Táto egomotivačná sila je v základe nastavenosti subjektu na seba, v ktorej korení jeho egoizmus, a keď „sa ozýva“ naše ego, aktualizuje sa táto nastavenosť. Výraz sila nám pripomína subjektiváciu: Ide o prítiažlivú silu nášho ega, prežívanú ako potreba jeho zachovania, ktorej sme podriadení, čím je určená báza poriadku nášho individuálneho sveta. Základom tohto poriadku je egocentrizmus.

Egomotivácia sa nevyčerpáva potrebou zachovania ega, teda jeho jednoduchej reprodukcie a tým „holého“ prežitia subjektu. Zahŕňa aj záujmy, želania, túžby, ideály subjektu, ktoré sa vzťahujú na jeho sebaobraz. Z týchto motivačných komponentov vzhádzajú otázky, aký som, kým môžem byť, kým chcem byť, resp. kým by som chcel byť. V súlade s týmito otázkami môžeme hovoriť o reálnom, potenciálnom a ideálnom egu. Sebainterpretačná kompetencia je schopnosť utvoriť si obraz svojho reálneho, potenciálneho aj ideálneho ega. Keďže zachovanie ega je podmienené reprodukciou sebainterpretačnej kompetencie a táto kompetencia sa týka týchto troch modalít ega, aj pojem sebazáchova ega sa vzťahuje na všetky modality. Jednoduchou reprodukciou tejto kompetencie sa zachováva reálne ego, jej rozšírenou reprodukciou sa udržiava potenciálne aj ideálne ego: aktualizujú sa (realizujú sa) možnosti ega, čoho – často skrytým – sprievodným javom je aj aktualizácia ideálneho ega.

V definícii ega sa hovorí o dynamickom komplexe významov, hodnotení a hodnôt navodených sebainterpretáciami. Dynamickosť tohto komplexu koreluje s potenciálnym egom. Tento komplex sa mení v súlade s tým, ako sa aktualizuje (realizuje) potenciálne ego, t. j. v súlade s aktualizáciami (realizáciami) možných významov, hodnotení a hodnôt, ktoré sú v dosahu sebainterpretačnej kompetencie subjektu. Sebaaktualizácie (sebarealizácie) vyjavujú subjektu mieru jeho interpretačného talentu a kvalitu jeho preferenčného sveta (v preferenciách sa prejavujú hodnotenia a hodnoty), ale aj jeho limitovanosť, ktorá stimuluje konštruovanie ideálneho ega (všeobecne platí, že prežívanie, resp. uvedomovanie si vlastnej obmedzenosti, nedokonalosti podnecuje k orientácii na dokonalé, ideálne). Na sebaaktualizáciách spočíva teda dynamika ega: ego sa mení aktualizáciami sebainterpretačných možností subjektu. Ideálne ego dáva dynamike smer, ktorý je podložený túžbou po vlastnej dokonalosti a po stave „byť vnímaný v čo najpozitívnejšom svetle“ (porov. s potrebou „byť uznávaný“, o ktorej bude reč v nasledujúcej kapitole). Spomínaná egomotivačná sila (sila potreby zachovania ega) je sprevádzaná silou ideálneho ega, ktorá

umocňuje subjektovú nastavenosť na seba v mene sebazdokonaľovania aj optimálnej heteroakceptácie (optimálneho uznávania inými) založenej na pozitívnom hodnotení. Dynamika sebaobrazu subjektu je teda určená jeho sebaaktualizačnou (seba-realizačnou) výkonnosťou, čiže „kapacitou“ potenciálneho ega. Kým týmto výkonom sa vystihuje, prečo sa ego môže meniť, modifikovať, vyvíjať, výrok, že „základom dynamiky ega je sklon k vlastnej evalvácii, čiže k upevňovaniu jeho kladného hodnotenia, a teda tendencia vyháňať sa jeho devalvácii“ (Dolník, 2012), vyjadruje, čím je riadená táto dynamika.

1. HETEROAKCEPTÁCIA EGA

Otázka je, ako sa dá vysvetliť túžba človeka po stave „byť uznávaný“, teda jeho „tymotické úsilie“, ako je to zafixované vo filozofickej tradícii. V predchádzajúcom výklade sa ešte neobjavila interakcia jednotlivcov, vstup jednotlivcov do sociálneho vzťahu. Čo je v základe tohto vstupu? Aká sila spôsobila, že sa jednotlivec dostal do sociálneho styku s inými jednotlivcami? Keďže v tomto výklade ide o prírodné základy konštituovania človeka, túto silu hľadáme v prírode medzi jej imanentnými silami. Už bola reč o tom, že fundamentálnou imanentnou silou prírody je príťažlivosť, vyskytujúca sa v rozličných modoch: pôsobí zemská príťažlivosť, konzumná príťažlivosť, sexuálna príťažlivosť a pod. Aj o tom, že evolučná konštitúcia človeka je spätá s ďalším modom príťažlivosti – interpretačnou príťažlivosťou. Rodiaci sa ľudský jednotlivec je priťahovaný interpretačnou príťažlivou silou prírody, seba samého aj jednotlivcov svojho druhu.

Zárodkom sociálneho vzťahu je interpretačný prístup konštituujuceho sa subjektu k bytostiam svojho druhu. Aj tu je, prirodzene, v hre, najzákladnejšia motivačná sila jeho správania a konania – pud sebazáchovy. V mene biologického prežitia subjekt je upriamený na seba, je ovládaný prirodzenou sebaláskou, narcizmom. Aj k svojmu druhovému príslušníkovi pristupuje so zreteľom na sebazáchovu, a tak je jeho interpretácia riadená prvotnou otázkou, či druhový príslušník znamená ohrozenie jeho osobnej bezpečnosti. Táto otázka nepriamo vyjadruje, či vstupovanie subjektu do sociálneho vzťahu bolo poznačené neistotou vzhľadom na vlastnú bezpečnosť. To viedlo k tomu, že navodzovaný sociálny vzťah sa stvárhoval tak, aby sa nastolil stav istej miery osobnej bezpečnosti. Ide o štandardný výklad, ktorý pokračuje ideou, že „jedním ze spolehlivých způsobů, jak si zajistit určitou míru bezpečí, je získání vážnosti a náklonnosti ostatních lidí...“ (Murphy, 2010, s. 149). Stav „byť uznávaný inými“ je teda podložený potrebou osobnej bezpečnosti, je to forma vzťahu, ktorá v istej miere zaručuje neohrozenosť subjektu. Tento stav upevňuje súčasne aj sebalásku, lebo ved' podporuje vzťahovanosť subjektu na seba, ktorá časom, keď jednotlivec zisťuje, že byť uznávaný znamená moc, ktorá sa dá využiť na získanie výhod, prerastá na egoizmus. Stav „byť uznávaný“ teda zahŕňa: (a) istú mieru istoty

sebazáchovy, (b) istotu poriadku, ktorým sa stabilizujú vzťahy, (c) upevňovanie sebalásky smerom k egoizmu, (d) moc, ktorá sa dá využiť na získavanie výhod. V geneze tohto stavu je potreba istoty sebazáchovy, ktorá vzišla z pudu sebazáchovy, a z uspokojenia tejto potreby vzišli nové záujmy a potreby.

Jednou z týchto potrieb je aj potreba sociálneho uznávania inými (explicitnejšie: sociálnoexistenčného uznávania). Kým stav „byť uznávaný“ je motivovaný potrebou istoty zachovania seba ako prírodnej bytosti, čiže prežitia ako biologického jedinca, udržania sa na tomto svete, motívom stavu „byť sociálne uznávaný“ je potreba istoty zachovania seba ako sociálnej bytosti, čiže prežitia ako sociálneho jedinca, udržania sa v sociálnom svete. Formovanie sociálnej bytosti zahŕňalo aj zrenie tejto sociálnej potreby. Na potrebu biologického prežitia sa navrstvila potreba sociálneho prežitia, istota sociálnej sebazáchovy, t. j. istoty, že ma nezastihne „sociálna smrť“. Byť sociálne mŕtvy znamená byť zbavený možnosti prejavovať sa v sociálnom svete tak, aby som mal šancu na sociálne uznanie, čiže na realizáciu tejto sociálnej potreby. V realizácii potreby sociálneho uznávania inými spočíva fundamentálny zmysel existencie sociálnej bytosti. Táto potreba je fundamentom závislosti jednotlivca od iných: ak ho iní neakceptujú, sociálne umiera. Touto závislosťou, viazanou na sociálnu heteroakceptačnú potrebu, je riadené naše vystupovanie na sociálnej scéne. Je to vystupovanie v duchu „optimalizovať predpoklady na sociálnu heteroakceptáciu“, čím zaisťujeme našu sociálnu bezpečnosť, ale zároveň tým presadzujeme náš egocentrizmus, resp. aj egoizmus.

Keďže ťažiskovým bodom tohto výkladu je ego, nesmieme zabudnúť, že sa máme sústrediť na heteroakceptáciu sebaobrazu subjektu, t. j. na uznávanie jeho jedinečnosti so zreteľom na jeho sebainterpretáciu. Jedinečnosť ega určená jeho sebainterpretáciou sa týka jeho autentickejšti. K uznávaniu inými, na ktoré sa viaže biologické prežitie, a k sociálnemu uznávaniu inými, od ktorého závisí prežitie jednotlivca ako sociálnej bytosti, sa pridružuje heteroakceptácia, ktorá podmieňuje jeho prežitie ako autentickej bytosti. Autentickosť nášho ega je daná v našom prežívaní alebo aj uvedomovaní si toho, čo znamenajú pre nás obsahové prvky objavujúce sa v našom vnútornom svete, ako hodnotíme tieto prvky aj naše vlastnosti a aké sú naše hodnoty; ak by nebola rešpektovaná, uznávaná inými, stratila by existenčný zmysel. Na špecifikáciu tohto aspektu uznávania zavedieme prívlastok prirodzenoexistenčný: ide o prirodzenoexistenčné uznávanie – skrátené prirodzené uznávanie. Analogicky s výrokom v predchádzajúcom odseku môžeme povedať, že fundamentálny zmysel existencie ega, reprezentujúceho autentickosť ľudskej bytosti, spočíva v realizácii potreby prirodzeného uznávania inými. A k ďalšiemu výroku v tom odseku môžeme dodať, že naše vystupovanie na sociálnej scéne je riadené v duchu „optimalizovať predpoklady na sociálnu a prirodzenú heteroakceptáciu“.

Zhrňme si túto časť výkladu. Jednotlivec sa ocitol v sociálnom vzťahu na základe interpretačnej prítlačlivosti iných jednotlivcov. Táto sila mohla na neho pôsobiť preto, že bol evolučne nastavený na interpretáciu. Jeho najzákladnejším riadia-

cim faktorom pri styku s inými jednotlivcami bol pud sebazáchovy, ktorý ho orientoval na istotu vo vzťahu k vlastnej bezpečnosti. Získanie rešpektu, uznávania zabezpečovalo istú mieru neohrozenosti. Pri konštituovaní kolektívu vrodená sebazáchovná sila nadobúda aj kvalitu sociálnej sebazáchovy a k biologickoexistenčnému aspektu uznávania pribúda sociálnoexistenčný aspekt a súčasne táto sila pôsobí v mene sebazáchovy ega, jeho autenticity, a tak sa uznávanie ukazuje v prirodzenoexistenčnom aspekte. „Uznávaný inými“ je forma vzťahu, ktorá vzišla z potreby biologického prežitia a analogicky funguje ako poriadok, ktorý zaručuje sociálne aj „prirodzené“ prežitie, t. j. prežitie ega v jeho autenticity. Táto forma vzťahu utvrdzuje sebalásku, podporuje egoizmus (v duchu Jeana-Jacquesa Rousseaua: prirodzená sebaláska – *amour de soi* – sa zvrháva na neprirodzenú lásku k sebe, egoizmus – *amour propre*) a sklon k upevňovaniu mocenskej pozície.

Stručne k otázke vzťahu medzi heteroakceptáciou a subjektiváciou: Na jednej strane je subjekt podmaňovaný mocou interpretačného potenciálu iných a na druhej strane „bojuje“ o uznanie inými (výraz bojovať je alúziou na známy výklad Georga W. F. Hegela, že prví ľudia vstupovali do boja o uznanie, ktorý trval dovtedy, kým protivník zo sebalásky neuznal druhého za svojho pána). Ide o spojené prejavy prirodzeného narcizmu (sebalásky). Zameranosť na heteroakceptáciu je motivovaná vzťahovanosťou na seba, ktorá pramení z pudu sebazáchovy, a to sa týka aj subjektivácie. Vzťah medzi nimi je vzťahom medzi *chcieť* a *musieť*. Náorne: zameranosť na heteroakceptáciu = *chcieť* byť uznávaný inými, lebo to zaručuje istú mieru mojej bezpečnosti; subjektivácia = *musieť* interpretovať iných, lebo tým sa zachovávam ako subjekt (interpretáciou sa subjekt reprodukuje). Sú to prejavy „vôle“ prírody: príroda určila, že sme bytostne orientovaní na subjektiváciu a heteroakceptáciu. Emancipácia ľudskej bytosti však priniesla aj to, že z prirodzeného narcizmu vzišiel egoizmus, s čím zrela aj otázka, čo môžem vyťažiť z mojej subjektívnej a heteroakceptačnej orientovanosti.

2. INTERPRETAČNÝ PÔVOD ĽUDSKEJ KOMUNIKÁCIE

Keďže zrod človeka bol podmienený tým, že hominizovaná bytosť nadobudne interpretačnú kompetenciu, čiže dospeje k statusu hermeneutickej bytosti, jeho existencia ako bytosti svojho druhu je viazaná na reprodukcii tejto kompetencie. Aby sa človek reprodukoval ako človek, musí reprodukovať svoju základnú existenčnú podmienku. Človek – subjekt – nemôže neinterpretovať. Aký vzťah je medzi nevyhnutnosťou interpretovať a komunikáciou? Štandardné výklady ľudskej komunikácie vychádzajú z toho, že jednou z jej základných vlastností – a tou sa vyznačuje ľudská činnosť vôbec – je intencnosť. Kompendium Rolanda Burkarta (2002) vysvetľuje, že každá komunikačná činnosť je založená jednak na všeobecnej intencii, spočívajúcej vo vôle hovoriaceho dosiahnuť, aby sa adresát „podieľal“ na významoch, ktoré

mu majú sprostredkovať jazykové výrazy, čím sleduje konštantný cieľ komunikácie – navodiť dorozumenie s komunikačným partnerom, a jednak na špeciálnej intencii, ktorá je podložená istými záujmami komunikanta, korelujúcimi s variabilnými cieľmi komunikácie. Konkrétne záujmy sú jej existenčné motivanty. Otázka je, ktorý záujem je fundamentálny, t. j. taký, ktorý zakladá komunikačnú činnosť. Ak protočlovek nadobudol status subjektu tým, že vstúpil do interpretačného vzťahu s okolím aj so sebou, zakladajúci faktor tejto činnosti treba hľadať v tomto vzťahu. Evolúciou navodená subjektivizácia hominizovanej bytosti nastavila človeka na interpretáciu (na túto nastavenosť môžeme napojiť fenomenologickú ideu intencionality; pripomeňme si známy Husserlov výklad, podľa ktorého vedomie je intencionálne, čo znamená, že je „významotvorne“ zamerané na objekty – objekty sú jeho „intencionálne koreláty“, každý akt vedomia „mieni“ to, čo je jeho korelátom; intencionalitou je určená sémantizujúca perspektíva vnímania sveta). Z tejto nastavenosti vzišla aj potreba komunikovať.

Zrod ľudskej komunikácie sa dá opísať ako vznik potreby spätnej väzby pri interpretácii sveta. Zameranosť človeka na to, aby rozumel svetu, bola sprevádzaná neistotou, vzbudzujúcou potrebu jej odstránenia, čo ho nastavovalo na vnímanie výrazových foriem poskytovaných ako reakcie na túto potrebu. Keď napríklad nadobudol skúsenostnú znalosť, že isté rastliny sa vyskytujú v istom prostredí, ale v nejakom čase zistil, že tam rastliny nevyrástli, upriamovalo ho to na registrovanie výrazovej formy prírody, interpretáciou ktorej by odstránil svoju orientačnú neistotu (zaregistroval napríklad, že takou formou je dažď). Prascéna zrodu ľudskej komunikácie bola viazaná na mentálne dozretie človeka do stavu, v ktorom sa v nejakom mode objavila reakcia „Nerozumiem tomu“, resp. „Ako mám tomu rozumieť?“ alebo „Rozumiem tomu dobre?“. Ľudská komunikácia sa začala vtedy, keď subjekt začal pociťovať potrebu stimulovať interpretovaný objekt k reakciám, ktoré kompenzovali jeho interpretačnú neistotu a limitovanosť. Na vyššie položenú otázku, ktorý záujem je fundujúci vo vzťahu ku komunikačnej činnosti, sa teda núka odpoveď: záujem o prekonanie interpretačnej neistoty a limitovanosti subjektu. Táto neistota a limitovanosť viedla aj k pokusom o nadviazanie komunikačného styku s nadprirodzenými silami, ktoré mali pomôcť pri znášaní jej následkov. To, že človek pociťoval existenčnú potrebu rozumieť tomu, čo je za hranicou jeho interpretačnej kompetencie, vyvolávalo v ňom zárodok budúcich komunikačných intencií, ktorý môžeme nazvať komunikačná protointencia (geneticky prvotná intencia). Týmto výrazom sa teda označuje zámer subjektu fundujúci komunikačný styk: prekonanie vlastnej interpretačnej neistoty a limitovanosti. Táto zakladajúca komunikačná intencia – protointencia – nemohla zaniknúť, a to preto, lebo človek – ako je to zafixované v lajtmotíve celého výkladu jeho zrodu – je „odsúdený“ na interpretáciu a teraz môžeme dodať, že sa naďalej ocitá v interpretačnej neistote aj v interpretačnej „núdzi“, čo ho stimuluje ku konaniu, ktoré smeruje k odstráneniu jeho interpretačného deficitu. Toto konanie spočíva vo výzve (v najširšom zmysle) interpretovaného, aby svojou reakciou zasiahol do tejto neistoty, resp. „núdze“. Je to konanie smerujúce k fundamentálnej komunikácii. V duchu tohto výkladu fundamentálna komuni-

kácia je tá, ktorá je motivovaná záujmom subjektu reprodukovať jej fundamentálnu existenčnú podmienku – vyvolanie opornej reakcie interpretovaného na prekonanie vlastnej interpretačnej neistoty a limitovanosti. Alebo inak: fundamentálna komunikácia je založená na reprodukcii komunikačnej protointencie. Opisnejšie vyjadrené: fundamentálna komunikácia prebieha vtedy, keď interpretujúci dáva niekomu najavo, že celkom alebo vôbec nerozumie výseku sveta, ktorý začal interpretovať, a nádeja sa, že nájde u neho primeranú ozvenu. Ak „dávanie niekomu najavo“ označíme ako apelovanie (narážajúc na apelovú funkciu jazyka), môžeme povedať, že fundamentálna komunikácia sa vyznačuje interpretačnou apelatívnosťou, t. j. tým, že subjekt apeluje na niekoho, aby mu pomohol pri hľadaní odpovede na interpretačné otázky, resp. pri riešení jeho interpretačného problému.

Keď zavádzaná protointencia nachádzala ozvenu, položil sa základ ľudskej komunikácie, v ktorej išlo o biologické prežitie, o istotu vo vzťahu k prežitiu. Subjektivizovaní jednotlivci – subjekty – sa ocitli v komunikačnom vzťahu, pri ktorom začali pociťovať (prežívať) a potom si aj uvedomovať svoju sociálnu povahu, spolupatričnosť ako bytostí osobitného druhu. Z fundamentálnej komunikácie sa rozvinula sociálna komunikácia, k protointencii pribúdali ďalšie komunikačné intencie späté so záujmami objavujúcimi sa v rozvíjaných sociálnych vzťahoch. V rozvíjajúcej sa sociálnej komunikácii v bytostnej nastavenosti človeka na interpretáciu, ktorá je, pripomeňme si, v základe subjektivizácie hominizovanej bytosti, sa posilňovala jej sebaiinterpretáčna stránka, teda orientovanosť subjektu na seba, jeho egoizácia, jeho subjektivácia mocou interpretačného potenciálu seba samého. Socializácia subjektu prostredníctvom sociálnej komunikácie spôsobila, že subjekt sa začal vnímať ako trojjediný celok: ako antropologický, sociálny a individuálny (jedinečný) subjekt. To znamená, že sa orientoval na seba ako na antropologický, sociálny a individuálny subjekt. Ako antropologický subjekt sa zrodil v procese subjektivizácie, keď predhumánna bytosť hermeneutizáciou dozrela na ľudskú bytosť, ako sociálny subjekt vzišiel z fundamentálnej komunikácie, ktorá prerástla do sociálnej komunikácie, a v tejto komunikácii sa vyformoval individuálny (jedinečný) subjekt, čím sa myslí, že v nej začal subjekt vnímať svoju jedinečnosť. Na sebaiinterpretácii sa podieľajú všetky existenčné spôsoby subjektu. Zakladajúci význam má antropologický subjekt, ktorého formovanie znamenalo navodzovanie interpretačného vzťahu k svetu aj k sebe, a teda vytvorenie rudimentárnej sebaiinterpretácie. Táto sebaiinterpretácia sa rozvíjala formovaním sociálneho a individuálneho subjektu, a to tak, že subjekt začal interpretovať seba aj cez prizmu iných a v konfrontácii seba s inými dospieval k chápaniu svojej jedinečnosti.

3. EGOCENTRIZMUS A POROZUMENIE

Zrod ľudskej komunikácie sa tu teda vysvetľuje z interpretačnej neistoty a limitovanosti subjektu, z ktorej vyplýva interpretačná apelatívnosť fundamentálnej ko-

munikácie, ale treba si hneď pripomenúť, že rozhodujúcou okolnosťou bola evolúciou navodená interpretačná príťažlivosť ako príťažlivá sila novej kvality. Pripomeňme si aj to, že ide o interpretačný potenciál entít (v zmysle „bohatstvo ponuky entity na interpretáciu“), ktorý priťahuje interpretačne nadanú bytosť. Subjekt je jednak priťahovaný interpretačným potenciálom iných subjektov a jednak svojím interpretačným potenciálom priťahuje iné subjekty. Interpretačná nadanosť (dispozícia, kompetencia) vzišla z interpretačnej potreby, ktorá je základným zdrojom interpretačnej vôle. Priťahovanosť subjektu interpretačným potenciálom iných subjektov harmonizuje s jeho potrebou a fundamentálnou vôľou interpretovať iných a príťažlivosť jeho interpretačného potenciálu zodpovedá jeho potrebe a fundamentálnej vôľi byť interpretovaný. Evolučná určenosť subjektu zahŕňa, že chce, aby rozumel iným, ale chce aj to, aby mu iní rozumeli. Subjekt chce fungovať ako interpret, ale chce mať aj svojich interpretov. Obidve životné roly subjektu – interpretujúci a interpretovaný – vzišli z jednej bázy, totiž z jeho orientovanosti na seba, koreniacej v pude sebazáchovy. Ako interpretujúci je viazaný na orientačnú potrebu (vedieť sa orientovať je dobrá šanca na prežitie), ako interpretovaný je spätý so svojou orientovanosťou na zachovanie spôsobu vlastnej existencie. Príroda vytvorila človeka ako svojho interpreta, ako bytosť, ktorá jej má rozumieť, rozumieť spôsobu jej existencie, a človek ako prírodná bytosť, ako súčasť prírody zdedil túto orientovanosť na interpreta ako potrebu mať interpretov, ktorí rozumujú jeho spôsobu existencie. Rozumieť spôsobu existencie prírody/subjektu znamená mať aj porozumenie pre tento spôsob, ktoré vyvoláva zodpovedajúce konanie.

Potreba subjektu byť interpretovaný, ktorá sa realizuje vďaka jeho interpretačnej príťažlivosti, je základným prejavom jeho egocentrizmu. Do komunikácie vstupujú egocentricky založené subjekty. Egocentrizmus je podporovaný heteroakceptačnou vôľou, túžbou po stave „býť uznávaný iným“, ktorý zaručuje istú mieru bezpečnosti subjektu, teda neohrozenosti jeho existencie v antropologickom, sociálnom aj individuálnom moduse, čiže neohrozenia jeho biologického, sociálneho aj individuálneho prežitia. Egocentrická založenosť subjektov je evidentne základnou prekážkou vzájomného porozumenia, a to preto, lebo sa neprejavuje len v role interpretovaného, ale aj v role interpretujúceho. Základným stavom interpretujúceho subjektu je, že k interpretácii iných subjektov pristupuje z pozície vlastného ega, do jeho zameranosti na porozumenie spôsobu existencie iných subjektov sa vtláča perspektíva jeho ega. Z poznania tohto stavu vyplýva, že porozumenie predpokladá odegoizovanú interpretáciu, pri ktorej interpretujúci subjekt „zabudne“ na svoju egoizovanosť. Ide o postup zodpovedajúci metodike rekonštrukčnej hermeneutiky, ktorá má viesť k rekonštrukcii autentického významu textu. Podľa nej zmocniť sa textu znamená rozumieť mu tak, ako to jeho autor mienil, čo vyžaduje, „aby do interpretovaného textu nebyly vykladačom vkládané žiadne interpretovy vlastné (třeba i duchaplné) názory, žádné autorem nezamýšlené, textu vnější stanovisko. ... Interpret musí podle toho při výkladu sám od sebe, od svých vlastních názorů důsledně odhlédnout, sám na sebe jakoby zapomenout a zjišťovat pouze, co chtěl říci autor sám. ... vykla-

dač se pokouší cítiť a myslieť ako autor zkoumaného textu...“ (Sousedík – Betti, 2008, s. 32 – 33). Analogicky: odegoidácia interpretujúceho subjektu je krokom k rekonštrukcii ega interpretovaného subjektu. Do pozornosti sa dostáva odegoidačná schopnosť subjektu, čiže úroveň jeho egomobility, jeho dispozícia na prechod od egocentrizmu k alocentrizmu (porov. Dolník, 2012, s. 302), ako aj jeho mravnosť so zreteľom na záujem o vnútorný svet iných. V rekonštrukčnej hermeneutike ideálnym prípadom je kongenialita so sprievodným príznakom „sebaobmedzenie“ vzhľadom na aplikáciu vlastného vnímania, prežívania a hodnotenia sveta pri interpretácii; v sledovanej teórii takým prípadom je „konegoizovanosť“ so sprievodným príznakom „degoizácia“. Žiada sa však dodať, že egocentrizmus sa nevyklučuje ani z ideálneho prípadu, lebo ho sprevádza otázka, aký význam má pre mňa, že mu chcem rozumieť, resp. že mu rozumiem.

Fundamentálnym významom úsilia subjektu o porozumenie inému subjektu je, že porozumenie zbližuje interpretujúci subjekt s interpretovaným, čo hrá v prospech heteroakceptácie. Tým, že subjekt dáva najavo úsilie o porozumenie inému, zvyšuje realnosť možnosti byť ním uznávaný, takže úsilie o vzájomné porozumenie vedie k vzájomnému uznávaniu, a teda k vyššej egocentrickej konformite. Interpretačná potreba subjektov orientovaná na vzájomné porozumenie harmonizuje s ich egocentrickou nastavenosťou. Je istým paradoxom, že úsilie o porozumenie jeden druhému, teda upínanie sa na vnútorný svet iného, je reprodukciou tejto nastavenosti. „Logika“ egocentrizmu však spočíva v tom, že interpretačná príťažlivá sila subjektu sa prejavuje ako pôsobenie centrálnej pozície jeho ega pri vnímaní sveta tým, že subjekt interpretuje priťahovaného s orientáciou na seba. Porozumieť niekomu síce predpokladá odegoidáciu, ale aj tým, že subjekt „zabúda“ na seba, reprodukuje svoj egocentrizmus: „zabúda“ v prospech reprodukcie svojej orientovanosti na vlastné potreby a záujmy spojené s porozumením. Keďže reprodukcia egocentrizmu je konštantou komunikačnej aktivity, úsilie o vzájomné porozumenie je zaťažené skrytým podozrievaním aktérov, že za úsilím o porozumenie sú aj iné záujmy, čo naštrbuje takto zameranú komunikáciu.

Príroda určila, že človek existuje ako egoizovaný subjekt s egocentrickým prístupom k svetu, a tak je nastavený na to, aby vyvíjal úsilie o rozumenie svetu, druhovým jedincom aj sebe z egocentrickej pozície. Výroky *Rozumiem ti – Nerozumiem ti* presuponujú ‚Mám záujem o vniknutie do aktuálneho stavu tvojho ega‘. V tejto presupozícii sa odráža vôľa subjektu rekonštrukčne interpretovať iného aj to, aby jeho vôľa bola interpretovaná ako autentická (úprimná). Komunikačná interakcia, založená na tejto takpovediac dvojitej vôli aktérov, je pohybom po humanizačnej línii, ktorá sa vynorila zo subjektivizácie predhumánnej bytosti, teda z jej určenosti na rolu interpreta. Predpokladom úspešnosti takto založenej komunikácie je odegoidačná schopnosť, ktorej realizácia však naráža na problémy, ktoré do interakcie vnáša jazyk. Do interakcie sa včleňuje jazyk v podobe prehovorov. Ak rozumením prehovorov máme porozumieť ich autorovi, stojíme pred úlohou vystihnúť jeho interpretáciu aktuálneho výseku sveta cez prizmu jeho ega sprostredkovaného jazykom.

4. ZÁVER

Imanentnou vlastnosťou človeka je, že je bytostne nastavený na porozumenie iným. Táto vlastnosť vzišla z toho, že interpretácia je konštituentom človeka ako bytosti svojho druhu a tá je stimulovaná jeho orientačnou potrebou zameranou na sebazáchovu v súhre s interpretačnou príťažlivou silou iných. Človek je interpretáciou subjektivizovaný a tým, že touto aktivitou podlieha interpretačnej príťažlivej sile iných, je aj subjektivovaný. V tomto zmysle je človek subjektom. Keďže zárodkom jeho subjektovosti je sebazáchova, zakladajúcou vlastnosťou jeho postoja k svetu je vzťahovanosť na seba, egocentrizmus, ktorý je podporovaný vlastnou interpretačnou príťažlivou silou. Nastavenosť na porozumenie iným z pozície egocentrizmu nachádza oporu aj v heteroakceptačnej potrebe subjektu. Vzájomné porozumenie takto nastavených subjektov je principiálne možné.

Do interakcie subjektov smerujúcej k vzájomnému porozumeniu však vstupujú tri závažné faktory: ego, jazyk, egoizmus. V komunikácii sa dostávajú do konfrontácie egá aktérov (egoizované subjekty), ktoré sú produktom sebaiinterpretácie impregnovanej ich individuálnou históriou. Pri orientácii na porozumenie inému sa objavuje problém odegoizácie a alocentrizmu a tým aj otázka verifikácie porozumenia. Ďalší problém vnáša do tohto procesu jazyk. Problém má tri fundamentálne stránky: (1) principiálna možnosť autentického sprostredkovania vnútorného sveta subjektu jazykom, (2) kódovacia kompetencia aktérov, t. j. ich schopnosť primeraného jazykového kódovania aktualizovaného výseku vnútorného sveta, (3) ich rekonštrukčná kompetencia, čiže schopnosť recepcného „kopírovania“ tohto výseku na základe dekodovania použitých jazykových štruktúr a vyvodzovania z ich súčinnosti s kontextmi. Faktor egoizmus má morálnu povahu a týka sa symetrie vo vzájomnom porozumení. Premieta sa do princípu akomodačno-asimilačnej proporcie, ktorým sa komunikanti aktuálne riadia.

Bibliografia

- BURKART, Roland: Kommunikationswissenschaft. Grundlagen und Problemfelder. 4. Aufl. Wien – Köln – Weimar: Böhlau Verlag 2002. 608 s.
- BUTLER, Judith: Psyche der Macht. Das Subjekt der Unterwerfung. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 2001. 206 s.
- DAWKINS, Richard: Das egoistische Gen. Berlin – Heidelberg: Springer Verlag 1978. 248 s.
- DOLNÍK, Juraj: Sila jazyka. Bratislava: Kalligram 2012. 368 s.
- MURPHY, Robert F.: Úvod do kulturní a sociální antropologie. 2. vyd. (Prel. Hana Červinková.) Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2010. 268 s.
- SOUSEDÍK, Stanislav – BETTI, Emilio: Úvod do rekonstruktivní hermeneutiky. Praha: TRITON 2008. 172 s.